

vsak način mnogoteren organizem, ki ga bo ravnal en edin zakonik, ena vrhovna oblast. Dežele, v katerih je nacionalizem najmočnejši, se same zavedajo, da so sedanje politične enote premajhne nasproti novim pogojem univerzalnega življenja in spet se oglašajo težnje po Carstvu, ne morda iz hrepeneče domišljije, marveč iz neposrednih idealnih in gospodarskih zahtev...

»Poslednji dokaz Dantejeve sodobnosti je v njegovem pesništvu, to se pravi, v samem načinu njegove pesniške umetnosti. Dolžijo Danteja, da je pretirano ljubil uporabo simbolov in temnih namigovanj. Toda ni li moderna poezija, od Mallarméja in Rimbauda dalje, ugledala v naravnem vsemirju spet goščavo skoraj nadnaravnih simbolov? Pravijo, da ustvarja Dante časih čudne in nove besedne tvorbe in da ne zametuje niti besednih iger ter namernih aliteracij. Mar ne dela enako, zlasti v svojem poslednjem delu, *Work in progress*, oni, ki ga največji rafiniranci proglašajo za naj-sodobnejšega med pisatelji, James Joyce? — Pravijo nadalje, da greši Dante s stališča novejših estetik v tem, da hoče v pesništvu izraziti, kar se pesništvu po svoji lastni naravi ne poda, to se pravi, bogoslovne resnice in abstraktne misli. Toda ali ni največji sodobni katoliški pesnik, Paul Claudel, izrazil v verzih in kiticah nekatere najbolj skrivnostnih dogem Cerkve? In pesnik, ki je poslednja strast naših književnikov, Paul Valéry, mar se ta ni odločno postavil za pravico poezije, da sme prenašati in predstavljati najbolj zamotana razumska razmišljanja? — Torej tudi kot umetnik Dante ni »prekošen«, marveč tak, da se more postaviti zraven in nad najnovejše obnovitelje pesniške tehnike. V časih preprostega realizma in šolskih retorik se je mogla zdeti Dantejeva umetnost gotska, arhaična in izumetničena: naš čas se vrača k njemu in mu pritrjuje.

»Zdi se mi, da moremo zaključiti, da je danes Dante osebnejše in globlje živ v naši zavesti, nego je kdajkoli bil po svoji dobi: sodobnejši od premnogih sodobnikov, bolj živ kot premnogi mrtvi, ki mislijo, da živijo.«

Silvester Škerl

XI. kongres PENklubov

V Dubrovniku se je vršil 25., 26. in 27. maja t. l. XI. mednarodni kongres PENklubov. Sedaj ko je končan, brez pretiravanja lahko ugotovimo, da je bil to najvažnejši dogodek v zgodovini PENklubskega gibanja od ustanovitve sem. Jasno vidimo danes, da je prvih deset let obstoja te družbe izdelalo njen ideal, njena načela, ki naj jo vodijo. Prvotni londonski družabni klub s človekoljubnimi, pred vsem miroljubnimi cilji se je med tem razrastle v ves svet spajajočo družino, ki šteje okrog 50 centrov, kar odgovarja približno tolíkemu številu literatur. Ta veliki razmah je bil tudi zunanje viden na XI. kongresu, ki je bil po številu udeležencev dosedaj eden največjih in je okrog 350 udeležencev zastopalo 50 centrov. Za kongres je izdelal jugoslovanski pripravljalni komite sporazumno s centralnim izvršilnim komitejem podroben program, ki je stavil na dnevni red v smislu dosedanje

prakse aktualna vprašanja PENklubske ideologije, tako kratek jedrnat posnetek načelne vsebine, ki je bil namenjen jugoslovanski delegatki gospe Izidori Sekulić, Individualizem in kolektivizem v literaturi, o katerem naj bi razpravljali Jules Romains, Svobodni književnik in časnikarstvo, o čemer naj bi govoril eden izmed nemških delegatov in referat o moralni razorožitvi, ki naj bi ga prečital Poljak J. Kaden-Bandrowski. Izza tega programa, ki je bil zamišljen v duhu začetkom leta umrlega prvega predsednika in ideologa svetovnega PENkluba J. Galsworthyja, je že mesece sem vstajala grozeča senca sile časov, o kateri pa nihče ni mislil, da bo temeljito preobrnila vse, kar bo kot osnovo kongresa uredil duh članov pripravljalnega komiteja.

Sicer je bilo že lansko leto na kongresu v Budapešti jasno, da čas zahteva resno revizijo preveč akademskih temeljev PENkluba. Že tam so konkretna, kruta vprašanja sodobnosti kar vdirala mimo njih od vseh strani na kongres. Lepo je namreč načelo miroljubnosti, toda kdo se danes v dejanju zmeni za še tako idealna gesla, ako tisti, ki jih proglašajo, nima moči, da jih s silo uveljavi. Idealno je načelo, da je PENklub izven in nad vsako vsakdanjo strankarsko ali državno politiko, če je pa tako državna kakor strankarska politika nasilna in dan za dnem brezobzirneje gazi osnovni PENklubski princip duhovne svobode. In nazadnje, ali se je sploh mogoče kakor v teoriji tudi v življenju izogniti politiki in jo s preziranjem napraviti neškodljivo? Proč od banketov in besed k dejanjem! je bil klic kongresa v Budapešti, ker drugače pred človeštvom, ki trpi radi omejevanja svobode duha, prepričanja in izraza, ne bomo mogli opravičiti svojih sestankov. Dejstva pa, pred katerimi je stal dubrovniški kongres, so bila neprimerno hujša kakor ona v Budapešti, in njih vtis še neposredno svež in skeleč. In vodstvo kongresa se niti prav zavedalo ni, kdaj je sila časa prevpila ves pripravljeni red in se sama gola in resnična postavila pred presenečene zborovalce, ki so se je šele tretji dan prav zavedeli.

Kljub navideznemu kaosu, ki je od prvega sestanka naprej v burnem viharju pometel s predsedniške mize ves akademsko zasnovani program in onemogočil vsak referat, pa je slika tega kongresa, kakor se nam zdi, neprimerno mogočnejša kakor ona njegovih prednikov. Njegovo vodilno nit tvori osebnost novega predsednika H. G. Wellsa, ki je v svojem uvodnem govoru točno, čeprav nekoliko fantastično opredelil usodni prelom v položaju PENkluba. Glavni uvod vanj pa je bila ena izmed postranskih točk, ki naj bi po dosednji praksi nudila kongresu nekako zabavno spremstvo, predstava Gundulićeve Dubravke pred knežjim dvorcem v Dubrovniku. Njen konec pred oltarjem boginje Svobode z učinkovito himno Svobodi je uglasil srca te mednarodne družbe v naravnost pobožnem razpoloženju večnega krika človeške duše po svobodi; dušam, ki so stale na začetku kongresa pred uganko, ki naj jo rešijo, je bilo dano s to predstavo geslo, ki se je zdelo, da družijo vse ideale PENkluba v eno odrešilno misel, v duhu katere bo mogoče rešiti vprašanja, postavljena pred kongres.

Odslej se na kongresu ni več govorilo o abstraktnih rečeh, začrtanih v programu, ampak samo o resničnih stvarnih vprašanjih, katerih večina

pa se je zopet umaknila v ozadje zato, da je tem bolj rezko izzivalo pozornost najvažnejše vprašanje, vprašanje pogažene duhovne svobode v Nemčiji. Za uvod se je vršila kratka borba dveh principov, diplomatsko formalnega, ki je združil Nemce in Francoze z nekaterimi zavezniki okrog težnje, da se vsa konkretna vprašanja odstranijo s kongresa s par ugotovitvami splošno načelnega značaja in principa, ki se ni bal srečanja z resnico in ga je zastopal predsednik Wells in 17 manjših centrov. Ta borba se je konkretno izrazila v debati o dveh resolucijah, katerih ena, predložena po ameriškem delegatu H. S. Canbyju, se je omejevala na ponovno ugotovitev že priznanih PENklubskih principov, druga pa, ki jo je predložil v imenu 17 centrov belgijski zastopnik René Lyr, je točno opredeljevala resnični problem in nujno izzivala razgovor o položaju duhovne in književne svobode v Nemčiji. Ker nemška delegacija tega razgovora iz prestižnih razlogov ni hotela dopustiti, predsednik Wells pa je vztrajal na tem, da razgovor o tem vprašanju bistveno spada k resoluciji in je podelil besedo Ernestu Tollerju, zastopniku v Nemčiji preganjanih književnikov, je nemška delegacija s protestom zapustila zborovanje. Po njenem odhodu je bil sprejet tekst resolucije, ki obsoja dogodke v Nemčiji v sporazumno z Nemci omiljeni novi obliki. Toda tako ta kakor prejšnja resolucija sta ostali nekoliko manj važni radi dveh velikih govorov, ki jih kongresni program ni nameraval, s katerima se je kongres končal, govora Ernesta Tollerja, ki je navajal dejstva iz duhovne zgodovine Nemčije v zadnjih mesecih in vpraševal člane nemškega PENkluba, kaj so storili, da jih preprečijo ali popravijo in retorično ne toliko izdelanim, a po preroški veličini podob semintja naravnost grozno učinkovitem govoru židovskega pisatelja Šaloma Aša, iz katerega je govoril pračut ponižanega človeškega dostojanstva. Oboje govorov je bilo pretresljivo izpraševanje vesti ne samo za Nemce, ki so se umaknili pred srečanjem iz oči v oči z govornikom, ampak za vse udeležence, ker je bilo jasno, da je nemški problem samo simbol za toliko drugih, ne tako kričečih, a nič manj krivičnih problemov pri vseh narodih, ki naj bi jih ob njem pravično revidirali. Tako se je v učinkovitem nasprotju z uvodno himno Svobodi v Dubravki ta kongres končal s pretresujočim krikom užaljenega človeškega dostojanstva. Kakor je poprej pred kruto resničnostjo položaja duhovne svobode v sedanjem svetu odpovedala vsa zgradba kongresnega programa, tako so pred krikom ranjene duše onemele vse resolucije in so se udeleženci razhajali z vtisom, da kongres ni bil zaključen. Izraz tega občutka je tudi izjava predsednika Wellsa, da je ta kongres samo začetek novega razvoja PENklubске akcije, ki se bo preizkusila v bližnji bodočnosti najprej na problemu duhovne in pisateljske svobode v Nemčiji, načeti pa bo morala drugo za drugim vsa viseča mednarodna vprašanja književne svobode, v prvi vrsti za bodočnost PENkluba lahko usodno vprašanje svobode manjšinskih književnosti. V zvezi s tem je nedvomno pričakovati resnega konflikta med PENklubsko organizacijo in raznimi fašističnimi ideologijami in za bližnjo bodočnost poživljenje diskusij o odprtih vprašanjih književne in duhovne svobode med PENklubi raznih sosednjih narodov. Vse to obeta močno po-

živitev PENklubske akcije in najtežjo preskušnjo za njene temelje v praktičnem življenju. Gotovo je, da smo še neskončno daleč od uresničenja Wellsove utopije o svetovni republiki, gotovo pa je tudi, da se tudi najskromnejšemu idealu svetovnega miru, po katerem PENklub stremi, ne bomo približali, če ne bomo temeljito prereševali in pravično uredili najmanjših medsebojnih vprašanj. Položaj po dubrovniškem kongresu je ta, da mora PENklub kmalu doseči svoj resnični vplivni višek ali pa bo v doglednem času potisnjen na stranski tir sodobnega življenja in prav kmalu pozabljen.

V naslednjem priobčujemo za opredelitev sodobnega položaja PENkluba važni govor H. G. Wellsa v tekstu, ki ga je on sam odobril, in sklepe kongresa.

V svojem otvoritvenem govoru se je H. G. Wells najprej spomnil umrlega predsednika PENkluba J. Galsworthyja in rekel, da ne namerava podrobno govoriti o Galsworthyjevem delu ali o svojem prijateljstvu do njega, ampak bo samo povedal, kako je nekega dne Galsworthy pripeljal k njemu mladega človeka z besedami: »Ta mladi mož zna pisati«. Ta mladič je bil danes zelo znani pisatelj Jožef Conrad. Svoj govor je nadaljeval Wells približno takole: »Bolje bo počastilo Galsworthyjev spomin, če povemo na tem mestu par besed o tem, kako si je zamišljal cilje PENkluba, ki je bil v njegovem življenju zelo važna zadeva. Zanimivo je opazovati, kako se je PENklubska ideja razvila. Ob začetku je bila ohlapna in nejasna. Bili so to samo prijateljski sestanki in zabave, kjer so se sestajali ljudje raznih kultur in izmenjavali svoje nazore. Bila je to čisto angleška ideja. Če se skupno razgovarjate, začenjate razumevati druge ljudi. Ta misel je izvirala iz vere v čut skupnosti v človeštvu. Toda sodobnost je čas sprememb in nasilij. Po dosedanjem potu sporazumevanja ni več mogoče naprej. Liberalna ideja nam je sicer pomagala preko marsikakega težavnega položaja, toda prišel je čas, da jo revidiramo. Nečesa bolj obsežnega in bolj določnega nam je potreba. Stoletja smo govorili o svetovni republiki književnosti, umetnosti itd. Toda ali je njen svet postal resničnost? Ali se mogoče prav sedaj poraja? Ali PENklub poskuša vzdržati ali vzbuditi to misel? PENklub v resnici poskuša vzbuditi k življenju duhovno skupnost. Mnogi začenjajo uresničevati občudovanja vredne reči. Napredovala so sredstva medsebojnega občevanja in splošno merilo v zadevah človeštva. To so materialna dejstva, ki se jim mora prilagoditi človeško življenje. Mnoge družbe so prisiljene, da se vežejo v enoten gospodarski in denarni sistem. Politične, vzgojne in družabne ideje bodo morale uravnati svoj korak s spremenjenimi razmerami. Začetek teh sprememb je označeval veliki razpad vodilnih idej socialnih organizacij. Današnja industrija je močnejša kakor vlade. Posledica tega pomanjkanja ravnovesja je bil čezmeren razvoj sodobne borbe, ki se je izprevrгла v teror. Denarstvo se je zaletelo in povzročilo veliko brezposelnost. Proizvajamo dobrine, ki jih ne moremo porabiti. V teh razmerah se sama po sebi vsiljuje potreba po disciplini, redu. Svet stoji pred dvema glavnima idejama: 1. pred idejo svetovne skupnosti in 2. pred potrebo discipline. Spor je med dvema vrstama ljudi, ki odgovarjata tema dvema idejama.

Toda s tem še nismo čisto popolnoma ugotovili zadeve. Kajti ljudje, ki želijo svetovne skupnosti, zahtevajo svobodo misli in izraza, ker so njih ideje o svetovnem redu še v stanju nastajanja. Oni zahtevajo brezobzirno kritiko idej. Pravi spor je med redom svetovne skupnosti in med redom manjših skupnosti. Jaz in večina članov PENkluba mislimo, da misel svetovne skupnosti še ni dozorela. Za njen razvoj je potrebna popolna svoboda razpravljanja, objavljanja in časnikaštva. So pa drugi, ki polagajo ves poudarek na red in ki urejajo to idejo v vzgojno mašinerijo. V sodobnosti obstoja široko razširjena težnja, da se glede reda povrnemo k starim oblikam patriotizma in to ne samo v eni deželi. Ta težnja se kaže prav tako v Sovjetski Rusiji kakor pri naših prijateljih v Italiji. Izrečno načelo PENkluba je vedno bilo, da mora ostati izven politike. Toda ali je to mogoče? Definitivno se moramo odločiti za svetovno državo, ki naj bo naš cilj, opustiti ono naziranje in se vrniti k pravemu poslu medsebojnega občevanja in razpravljanja o idejah, ki so v horbi med seboj. Odločitev med temi dvema stremljenji mora priti kmalu. Ne bo sicer mogoče priti do odločitve na tem kongresu, toda o zadevi je treba pazljivo razpravljati in odločno opredeliti razna naziranja, tako da se bomo mogli na prihodnjem kongresu čez leto odločiti ali da ostanemo zvesti človeštvu ali pa pademo nazaj v stare kulture in srednjeveške metode.«

Izmed resolucij sta najvažnejši oni dve, ki izvirata iz sedanjega svetovnega položaja. Rezolucija ameriškega delegata H. S. Canbyja se glasi: »Ker se pojavljajo v svetu zopet razne vrste nacionalizma, ki ponižujejo človeškega duha, ga navajajo k preganjanju soljudi in mu jemljejo velikodušnost, plemenitost in možnost sporazuma in ker je dolžnost umetnikov, da čuvajo duha v njegovi svobodi, da bi človeštvo ne zapadlo nevednosti, zlobi in strahu, pozivljemo mi člani ameriškega centra PENkluba vse druge centre, da še enkrat poudarijo one principe, na katerih je bila osnovana ta družba in posebno opozore na sklepe, ki so jih predložili angleški, francoski, nemški in belgijski delegati na V. mednarodnem kongresu PENklubov v Bruxellesu leta 1927 in so bili takrat soglasno sprejeti: 1. Književnost je sicer nacionalna po izvoru, ne pozna pa mej in mora ostati skupna občevalna vrednota med narodi brez ozira na politične ali mednarodne dogodke; 2. v vseh okoliščinah torej, posebno pa ob času vojne, se politične in nacionalne strasti ne smejo razširiti na umetniška dela, ki so dediščina vsega človeštva; 3 člani PENklubov naj vselej uporabijo ves svoj vpliv za dobro razumevanje in vzajemno spoštovanje med narodi. Pozivljamo tudi mednarodni kongres, naj odločno ukrene, da ne bodo posameznih centrov PENkluba, ki so bili ustanovljeni, da utrjujejo dobro voljo in sporazum med rasami in narodi, izrabljali kot orožje propagande, ki naj opraviči preganjanja, izvršena v imenu nacionalizma, rasnih predsodkov ali političnega sovraštva.«

Rezolucija, ki so jo predložili delegati Anglije, Argentinije, Belgije (francoski in flamski center), Bulgarije, Škotske, Francije, Poljske, Rumunije, Češkoslovaške, slovenskega centra, Letonije, Estonske, Grčije, katalonskega centra, Palestine, centra jidiš in Finske, je bila sporazumno z nemško delegacijo spremenjena sprejeta v temle besedilu: »Radi uničevanja knjig do-

mačih in tujih pisateljev, ki se je pred kratkim zgodilo, radi pojavov nestrpnosti in napadov na osebno svobodo pisateljev in zastopnikov duha radi njih nazorov, in radi pritiska, vsled katerega so take osebnosti morale zapustiti svoja mesta, smatra kongres PENklubov, ki je zboroval v Dubrovniku dne 25. maja 1933, da je potrebno, da opozori na sledeča splošna načela, na katerih so bili PENklubi osnovani, in na to, da bi bil ogrožen obstoj Zveze, če bi prezirali: I. Načelo obrambe pravic duha v vseh okoliščinah, II. načelo zbližanja narodov po razumniških sredstvih, posebno po književnosti in III. zato ne bi obsojali vsega, kar bi moglo ogroziti pravice duha in medsebojno zbližanje narodov, posebno predsodkov proti rasam in verstvom in nacionalnega fanatizma. Ti principi so se zdeli PENklubom tako važni, da so sklenili na kongresu v Bruxellesu, da jim ostanejo zvesti celo v primeru vojne. Zato v mirnem času tem bolj opravičeno izražajo svoje žalostno presenečenje in upanje, da bodo ti principi ostali v veljavi in da bodo vsi člani PENklubov storili vse, kar bodo mogli, da preprečijo njihovo kršitev.«

Prvotno besedilo te resolucije je bilo precej določneje in se je razlikovalo od sprejetega predvsem po tem, da je stal sedaj končni, načelni del spredaj in je iz njega izvirala obsodba čisto določnih dejstev s temile besedami: »Ta načela so se zdela PENklubom tako bistvena, da so sklenili na kongresu v Bruxellesu leta 1927, da jim ostanejo zvesti tudi v času vojne. Tem bolj imajo torej pravico, da izrazijo svoje bolešno presenečenje, ko vidijo, da so bila ta načela najtežje žaljena v času miru in v visoko kulturni deželi. Zadostuje, če navedemo: 1. avtodafeje knjig domačih in tujih pisateljev na javnih trgih, ki so bili več dni naprej napovedani, pa oblasti niso smatrale za potrebno, da posredujejo, 2. napadi na osebno svobodo pisateljev in zastopnikov duha radi njih prepričanja, tako da pojavi nestrpnosti silijo odlične ljudi, da se opravičeno zgražajo, 3. odstavljanje univerzitetnih profesorjev ali razumnikov, ki se pri vršitvi svojih služb niso prav nič pregrešili in katerih mnogi so uživali svetovni ugled.«

Med drugimi sklepi je važen oni, s katerim je bil H. G. Wells izvoljen za eno leto za predsednika Zveze PENklubov, dalje predlog ameriškega centra, da naj se doda Indexu translationum, ki ga izdaja letno Komisija zveze narodov za duhovno sodelovanje, letni seznam najboljših leposlovnih del vsake književnosti, ki naj ga sestavijo posamezni PENklubi. Madjarski delegat A. Radó je predlagal resolucijo v prilog prostemu mednarodnemu prometu književnih del, kateremu je bil na predlog bolgarske književnice Dore Gabé dodan sklep, naj se omogoči mednarodni prosti promet z abecedniki, kar je važno predvsem za narodne manjšine v najrazličnejših državah. Načrt resolucije londonskega Young PENa pa, ki je predlagal, naj vsi centri poskrbijo, da se pod njih okriljem ustanove sekcije, imenovane »Mladi PEN«, ki bi imele iste cilje in načela kot PEN centri, ki bi zbirale pisatelje izpod starosti 30 let in ki jih njih književno delo ne kvalificira za članstvo v samostojnih centrih, je bil odstavljen z dnevnega reda, ker je prevladalo prepričanje, da kdor je književno veljaven, spada v PENklub brez ozira na starost, za pomožno organizacijo pa bi bilo treba najti drugačno podlago kakor jo predvideva ta predlog.

Fr. Stelè